

Irena Chiru

Analiza în Intelligence - De la artă la știință

Copyright@ Irena Chiru

Copyright@ TRITONIC pentru ediția prezentă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CHIRU, IRENA

Analiza în Intelligence - De la artă la știință / Irena Chiru

Editura Tritonic, București, 2019

ISBN: 978-606-749-390-0

Editor: Bogdan Hrib

Coperta: Alexandra Bardan

Tiparul realizat în România

Orice reproducere, totală sau parțială a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

IRENA CHIRU

ANALIZA ÎN INTELLIGENCE

-DE LA ARTĂ LA ȘTIINȚĂ-

București 2019

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE 11

CAPITOLUL 1 16

INTRODUCERE ÎN ANALIZA INTELLIGENCE. REPERE
FUNDAMENTALE 16

Contextul: date, informații și intelligence 16

Analiza de intelligence: încercarea unei definiții 32

Începuturile analizei intelligence 35

Sursele analizei intelligence 38

Culegerea de informații din surse deschise (OSINT) 39

Culegerea de informații din surse umane (HUMINT) 44

Culegerea de informații din surse tehnice 50

Patru dimensiuni ale analizei: descriptiv, explicativ, interpretativ
și predictiv 53

CAPITOLUL 2 61

COMPETENȚELE ANALITICE 61

Arta și știința analizei 61

Cadrul de competențe analitice 65

CAPITOLUL 3 73

ETAPELE PROCESULUI ANALITIC: UN MODEL ÎN ȘASE PAȘI 73

Pasul 1: înțelegerea și definirea problemei de analizat 74

Pasul 2: formularea ipotezelor 78

Pasul 3: selectarea și evaluarea informațiilor 82

Evaluarea surselor 85

Încrederea 85

Proximitatea 86

Competența	86
Evaluarea conținutului	87
Pasul 4: prelucrarea informațiilor	90
Pasul 5: elaborarea produsului de intelligence	91
Pasul 6: monitorizarea (evaluare și feedback)	93
CAPITOLUL 4	95
ANALIZA INTELLIGENCE CA PROCES MENTAL	95
Analiza: un mod de a gândi	95
Cum gândim? Limitele percepției umane	97
Rolul inferențelor în gândire	103
Factori care complică analiza informației. Lentile analitice	105
Schemele cognitive	108
Predispoziții analitice (<i>bias-uri</i> cognitive)	113
Soluții?	118
CAPITOLUL 5	124
GÂNDIRE CRITICĂ. GÂNDIRE CONSTRUCTIVĂ	124
Ce tip de gândire pentru analiza intelligence?	124
Conceptul de gândire critică	125
Standarde	135
Claritatea	136
Acuratețea	137
Precizia	137
Relevanța	138
Consistența	139
Profunzimea și amploarea	139
Întrebările ca instrumente ale gândirii critice	140
Scara inferenței – un exemplu	141
CAPITOLUL 6	145
TEHNICI DE REDUCERE A COMPLEXITĂȚII FONDULUI DE DATE. LECTURA ACTIVĂ	145
Lectura activă – concept și tehnică	146
Raportul realitate – text-analist	148
Paliere de analiză pentru o lectură activă	149

CAPITOLUL 7	159
METODE ȘI TEHNICI DE ANALIZĂ	159
Metode și tehnici de analiză: ce, cât și de ce?	159
Alegerea metodei potrivite: sistemul FAROUT	161
Metode de analiză	164
Brainstorming – generare de idei noi, problematizare și testare	165
Hărțile conceptuale – vizualizare și structurare	166
Analiza ipotezelor concurente	168
„Ce ar fi dacă?”	171
CAPITOLUL 8	173
ELABORAREA ȘI DISEMINAREA PRODUSULUI ANALITIC	173
De la idei la text	178
Standardele redactării	180
Claritatea	182
Concizia	185
Corectitudinea	188
Adecvarea	192
Completitudinea	193
Coerența	193
Diferențierea între fapt și aport analitic personal	195
Echilibrul	196
Ce urmează? Diseminare și feedback	197
CAPITOLUL 9	201
ETICA ANALIZEI INTELLIGENCE	201
O expresie oximoronică?	201
Cunoaștere, obiectivitate și intelligence	205
Politizarea intelligence	211
Practici etice în analiză	214
BIBLIOGRAFIE	219

Capitolul 1

Introducere în analiza intelligence.

Repere fundamentale

Contextul: date, informații și intelligence

*„Unde este viața pe care am pierdut-o trăind?
Unde este înțelepciunea pe care am pierdut-o
în cunoaștere? Unde este cunoașterea pe care
am pierdut-o în informație?”*
(T.S. Eliot, 1934)

Sfârșitul de secol XX și începutul secolului XXI au fost marcate de schimbări rapide în planul perspectivelor despre cunoaștere și informații. Viziunile relativ confortabile privind specificul ordonat și controlabil al lumii au fost înlocuite de teme mai „precipitate” precum globalizare, tehnologizare, societate informațională și societate a cunoașterii. Apelând la formule plastice, discursurile istoriei recente au definit contemporaneitatea ca fiind epoca vitezei, a imaginii, a comunicării globale și instantanee sau a internetului. În sens general, toate aceste teme se referă la capacitatea de interconexiune

în permanentă creștere a diferitelor părți ale lumii și la procesele care vehiculează un flux de informații, idei, persoane, imagini la scară globală și care conturează noi forme complexe de interacțiune și de interdependență. Toate aceste teme au mobilizat dezbateri și au antrenat polemici, în urma cărora s-a desprins ideea conform căreia societatea contemporană este supusă unor presiuni fără precedent, presiuni care au imprimat modificări în planul cunoașterii, inovația tehnologică fiind un element care definește și demarchează epoca prezentă de trecut³.

3 Teoreticieni precum Jean Francois Lyotard (Lyotard, 1979), Jean Baudrillard (Baudrillard, 1981), Gianni Vattimo (Vattimo, 1981), Zygmund Bauman (Bauman, 2000) au formulat, în mod explicit sau implicit, evaluări privind schimbările suferite de societatea actuală. Toate acestea având ca punct de plecare analiza „societății postindustriale” (ca ilustrare a dimensiunii socio-tehnice a societății) semnalată de Daniel Bell la mijlocul secolului trecut; periodizarea pe care Bell o propune cuprinde: societatea preindustrială (bazată pe o economie esențială *extractivă*: agricultura, prelucrarea primară a diferitelor resurse naturale); societatea industrială (centrată pe *fabricație* și care utilizează energia și tehnologia mecanică pentru producerea bunurilor discrete); societatea postindustrială (cu o economie a *procesării*, în care telecomunicațiilor și computerelor le revine un rol strategic în schimbul de informații și cunoștințe). Preponderența informației și a cunoașterii în societatea postindustrială schimbă caracterul produselor, de la cele discrete către produsele virtuale, care, aprecia Bell, vor deveni „bunuri comune”, sustrăgându-se logicii pieței și a capitalului (Bell, 1973 apud Cahoon, 2003, pg. 423-426). În același sens, conform lui Lyotard, schimbările tehnologice, economice și culturale au condus la o nouă „condiție a cunoașterii”, specifică postmodernității (Lyotard, 1979, 1993). Pentru autor, distincția fundamentală dintre acest tip de cunoaștere postmodernă și condiția modernă a cunoașterii este dată de criteriul scop. Astfel, în etapa modernă, producerea și transmiterea cunoașterii aveau ca resort contribuția adusă adevărului, libertății și umanității – „metanarațiuni” ale progresului, care serveau la legitimarea rațiunii instrumentale, a canoanelor cercetării științifice și cunoașterii. Formele cunoașterii moderne au fost provocate de condiția postmodernă (Edwards și Usher, 1997),

S-a afirmat, în mod repetat că, pe fondul acestei dezvoltări a tehnologiilor și telecomunicațiilor într-un ritm accelerat, ai cărei martori am fost în ultimele șase decenii, în societatea actuală accesul la date și informații este tot mai ușor de realizat grație accesului fără precedent la surse de informare, iar avantajul competitiv aparține celor care cunosc tot mai mult. Cu argumente ce au început să fie formulate începând cu literatura anilor '90⁴, ulterior și gradual pe baza preocupărilor devenite recurente în ultimii ani⁵, putem afirma cu încredere că informațiile devin din ce în ce mai accesibile și din ce în ce mai numeroase. Informația este portretizată ca fiind resursa strategică de putere cea mai importantă și cea mai căutată, în acord cu un principiu amplu dezbătut: „*cine deține informația, deține puterea*”. Schimbările rapide

marcată de dezvoltarea tehnologiei, cu precădere a telecomunicațiilor și revoluționarea tehnologiei informațiilor. Lyotard (1979, 2003) explică de ce, sub impactul acestor noi tehnologii, cunoașterea a fost redefinită. În viziunea sa, peisajul științific este marcat de tehnologiile informației, care pun accent pe cantitatea, și nu pe calitatea cunoașterii. Învățământul de tip „Bildung”, menit să formeze, este înlocuit de unul care informează, iar profesorul este concurat de bazele de date. Informația devine marfa cea mai importantă. Miza cea mai importantă este aceea de a controla informarea – sau dezinformarea – publicului: „la informație se reduce deci nu numai comunicarea, dar și economia, politica, societatea, întreaga cunoaștere” (Lyotard, 1979, 21).

4 Spre exemplu J.J. Van Cuijberg, O. Scholten și G. W. Noomen care constatau, în termenii unei „explozii informaționale”, creșterea exponențială a informațiilor care se afirma deja în anii '90 la scara mondială (Van Gulenburg, Scholten și Noomen, 2004, pg. 55-64).

5 A se vedea rapoartele de analiză IDC *Analyse the Future* cu privire la creșterea informației - *Digital Universe Study: Extracting Value from Chaos Report* (disponibil la <https://www.emc.com/collateral/analyst-reports/idc-extracting-value-from-chaos-ar.pdf>, ultima accesare 06.02.2019).

înregistrate au primit eticheta de „explozie informațională” - concept care descrie atât creșterea rapidă a informației publicate, cât și efectele antrenate pe fondul abundenței informaționale. Sintagma „*Am citit undeva..., dar nu îmi mai amintesc unde*” a devenit endemică. Acest context dat a generat noi provocări de gestionare a informației și de utilizare a „imensității de date” pe care le putem deține la un moment dat. Ce competențe și ce instrumente pot fi dezvoltate și utilizate pentru a gestiona, într-o manieră avizată, acest „preaplin informațional?”

În această eră, noi competențe sunt absolut necesare pentru a filtra informația și pentru a discerne în acest univers saturat de date, alegeri și factori de distragere a atenției dinspre esențial spre marginal:

- **contextualizarea**—capacitatea de a înțelege contextul unei probleme date și a schimbărilor care se produc sau sunt produse ca parte a acestui context (patternuri, teme, conexiuni, predicții);
- **discernământul**—capacitatea de a recunoaște și a anticipa consecințele tendințelor specifice unui context sau probleme date, dublată de capacitatea de a ști ce decizie trebuie luată în consecință;
- **valorificarea feedback-ului**—eșecul însuși poate fi interpretat și înțeles ca o formă de feedback. Ca analiști ai informațiilor din jurul nostru care își doresc să învețe, nu ar trebui și nici nu am putea să evităm feedback-ul. Fiecare experiență, cu precădere cele transformative, au potențialul de a fi experiențe din care putem învăța și care înlocuiesc perspective vechi cu altele mai informate;
- **adaptabilitatea**—reîntorcându-ne la un vechi citat din Charles Darwin, nu cele mai inteligente sau puternice specimene supraviețuiesc,

ci cele mai adaptabile la schimbare. Experiența aduce cu sine de multe ori și rigiditate, însă deschiderea către situații noi, care ne solicită în mod diferit față de precedentele, poate crește capacitatea noastră de adaptare.

Istoria recentă ne-a învățat că trăim epoca în care oricine poate deveni sursă de generare a informațiilor. Totodată, din literatura de specialitate a ultimilor șase decenii – fundamentată pe experimente și exemple oferite de realitate - am învățat că informația este rareori neutră. Datele, utilizate în mod selectiv pentru a compune informații, reprezintă doar puncte de vedere ale unei surse/autor. Problema evaluării a devenit cu atât mai dificilă odată cu necesitatea integrării informațiilor conținute de internet, medium de comunicare a cărui popularitate l-a transformat rapid în ținta perfectă a mizelor și *parti-prisurilor* comerciale, politice, sociale.

Rezultă că sursele de informare sunt arii supuse utilizării „interpretative” a datelor, ceea ce face necesară aplicarea unor instrumente de evaluare și validare a informațiilor, instrumente care să permită identificarea diverselor grade de interpretare a decupajului de realitate relatat, prezente în informație, determinarea măsurii în care realitatea relevantă este descrisă adecvat, detectarea modificărilor apărute pe parcursul observării, interpretării și transmiterii (de la o sursă la alta) și identificarea erorilor de conceptualizare sau a persoanelor care au generat deformarea.

Mai mult, istoria recentă ne-a învățat că sursele deschise de informații (OSINT) nu sunt doar încă „o sursă de informații”, ci un imperativ ce se cere investigat, înțeles, asumat și integrat. În mod special pentru organizațiile guvernamentale de intelligence, experiența gestionării OSINT a stat sistematic sub semnul dihotomiei

oportunități-vulnerabilități, deoarece, spre deosebire de epoca Războiului Rece, erorile și eșecurile par să nu mai fie generate de lipsa informațiilor, ci, în mod paradoxal, de cantitatea prea mare de informații. În consecință, provocarea a fost redefinită din „unde și cum pot fi extrase date?”, în cum poate fi utilizată în mod rațional și eficient „marea informațională”⁶ pe care o putem obține pe o temă de investigat dată?

Plecăm în parcursul nostru de la premisa că „a fi informat” nu este sinonim cu „a cunoaște”. Internetul ne plasează într-adevăr într-o „mare informațională”, însă gestioarea eficientă a acestor informații (raportată la un obiectiv sau o cerință de culegere, o temă dată) necesită cunoștințe și competențe aparte. Ca sursă de informații, internetul funcționează asemenea unei biblioteci fără bibliotecar. Creșterea numărului de informații este dublată de problema gestionării informațiilor, de „supradoza informațională”, „oboseala informațională” sau „anxietatea informațională”. Indiferent de titulatura sub care se regăsește, acest efect generat de „prea multe informații” este marcat de o ruptură între date și cunoaștere. Datele sunt brute și pasive, pe când cunoașterea este activă și, în mod ideal, „revelatoare”. În termeni ilustrativi, doar o apariție a unui cotidian precum New York Times „conține în prezent mai multe informații decât ar fi asimilat cineva în secolul al XVII-lea de-a lungul întregii vieți” (Wurman, 1987, p. 32).

Înțelegerea relației dintre date, informații și cunoaștere, eventual într-o construcție de tip ierarhic, poate furniza chei utile în înțelegerea contextului actual,

6 Concept utilizat de Stephen Mercado - *Sailing the Sea of OSINT in the Information Age, A Venerable Source in a New Era*, disponibil la <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol48no3/article05.html>, ultima accesare 03.09.2018.

a ecartului dintre date și cunoaștere și, în mod special, a rolului care revine procesului de analiză în acest context. Unul dintre subiectele intens dezbătute în literatura de specialitate a ultimelor patru decenii, raportul date-cunoaștere a cunoscut reprezentări diferite de-a lungul timpului (Wallace, 2007, pp. 1-14). Raportul este încă deschis dezbaterii epistemologice; pentru ilustrare am inclus în tabelul de mai jos câteva perspective consacrate acestui subiect.

Autor(-i)	Date	Informații	Cunoaștere
Wilg, 1999	-	Acțiuni organizate pentru a descrie o situație sau o stare	Adevăruri și concepții, perspective și concepte, raționamente și așteptări
Noraka și Takeichi 1955	-	Flux de mesaje semnificative	Angajamente și convingeri create de aceste mesaje
Spiek și Spijkrevet 1997	Simboluri neinterpretate încă	Date cu sens	Abilitatea de a atribui sens
Davenport 1997	Simple observații	Date cu relevanță și scop	Informații valoroase produse de mintea umană
Davenport și Prusak	Un grup de acțiuni disjuncte	Un mesaj destinat să schimbe perceperea primitorului	Experiență, valori, introspecții și informații de context
Quigley și Debons	Text care nu răspunde întrebărilor specifice unei situații date	Text care răspunde la întrebări: cine, când, ce sau unde	Text care răspunde la întrebări: de ce sau cum?
Choo, Detlor și Tumbull 2000	Acțiuni și mesaje	Date prevăzute cu sens	Convingeri justificate, adevărate
Bennet (2003, 8)	Itemi distincți, obiectivi despre evenimente ce pot fi cifre, cuvinte și imagini fără context	Date cu o anumită semnificație, care descriu o situație.	Presupunere înțelegerea contextului, a relațiilor dintr-un sistem dat, precum și abilitatea de a identifica punctele forte și punctele slabe și de a înțelege implicațiile viitoare ale acțiunilor

Tabelul nr. 1 - Raportul date-informații-cunoaștere (Ackoff, 1999)

Probabil cea mai invocată perspectivă referitor la raportul date-informații-cunoaștere este cea a lui Russell Ackoff (Ackoff, 1999, pp. 170-172), specialist în schimbare organizațională, care propune o tipologie cu cinci categorii: date, informații, cunoaștere, înțelegere,

înțelepciune. Conform autorului, primele patru categorii se referă la trecut (la ceea ce se cunoștea sau se cunoaște) și cea de-a cincea categorie se referă la viitor.

1. Date: simboluri. Sunt brute și nu au semnificație în sine. Se pot regăsi sub forme diferite (cuvânt, imagine, înregistrare audio etc.). Pot fi sau nu utile.

2. Informații: date procesate, cărora li s-a stabilit utilitatea și care oferă răspunsuri întrebărilor „cine”, „ce”, „unde”, și „ce”. Au o semnificație dată de stabilirea unei corelații. Semnificația poate fi utilă, dar nu cu titlu obligatoriu.

3. Cunoaștere: concretizarea datelor și informațiilor, răspunsul la întrebarea „cum”. Presupune culegerea adecvată a informațiilor, însă a acelora utile.

4. Înțelegere: evaluarea răspunsului la întrebarea „de ce”. Înțelegerea este un proces probabilistic, cognitiv și analitic, prin care, pe baza a ceea ce cunoaștem, extragem noi cunoștințe; diferența dintre înțelegere și cunoaștere este similară diferenței dintre memorare și învățare.

5. Înțelepciune: evaluarea înțelegerii, proces de extrapolare, nondeterminist, nonprobabilistic; spre deosebire de nivelurile anterioare, adresează întrebări acolo unde nu există răspunsuri ușor de formulat; este procesul specific uman (care nu poate fi suplinit prin tehnologie), prin care discernem între bine și rău, just și injust.

Din perspectiva lui H. Cleveland, datele și informațiile se referă la trecut, se bazează pe colectarea de dovezi și pe inserarea într-un context. Cunoașterea se referă la prezent, devine o parte integrantă a noastră și ne permite să acționăm. Totuși, când reușim să atingem înțelepciunea,

Începem să avem de-a face cu viitorul din moment ce devenim capabili să prevedem și să planificăm ceea ce se va petrece și nu ce s-a petrecut sau se desfășoară în prezent (Cleveland, 1982). Concret în planul analizei de intelligence, această gradualitate se reflectă prin aceea că beneficiarii de intelligence solicită tot mai mult produse care să previzioneze evoluțiile viitoare și să analizeze implicațiile acestora asupra securității, iar organizațiile de intelligence devin/ar trebui să devină astfel facilitatori ai înțelepciunii.

Dincolo de diversitatea și nuanțele avansate de diferitele modele care definesc relațiile structurale și funcționale dintre date, informații și cunoaștere, concluzia parțială care poate fi valorificată în economia demersului nostru este aceea că datele sunt utilizate pentru a crea informații, informațiile sunt folosite pentru a crea cunoștințe, iar cunoștințele sunt utilizate pentru a crea înțelepciune. Interpretarea acestei gradualizări în beneficiul unei mai bune înțelegeri a etapelor pe care datele le parcurg pentru a deveni intelligence ne permite să susținem că datele organizate devin informații, iar informațiile analizate devin intelligence. Informația reprezintă mai mult decât un simplu colaj de date, iar intelligence-ul reprezintă un „întreg” cu o sinergie proprie și care, prin semnificația pe care o atribuie datelor inițiale și informațiilor, înseamnă mai mult decât suma părților sale componente.

Ca produs care poate fundamenta o decizie politică, militară sau de afaceri, intelligence-ul se obține prin structurarea, indexarea, verificarea, întregirea, completarea, interpretarea și sinteza unor date și informații, după verificarea acestora și a surselor care le-au generat. Inițierea colectării de date este precedată de existența unei situații, eveniment, faptă, care aduc/pot aduce atingere securității naționale (în cazul intelligence-

ului guvernamental) sau care prezintă relevanță ca oportunitate sau amenințare (referitor la piață sau competitori în cazul intelligence-ului competitiv). Datele primare sunt precedate și de alte cunoștințe/informații deținute, care permit interpretarea situației, a evenimentului, a faptei etc. Ceea ce rezultă este un produs informativ/de intelligence destinat unor utilizatori/clienti.

Conceptul de intelligence cunoaște în prezent multiple definiții, cu nuanțe multiple⁷. În beneficiul și spiritul prezentului demers, optăm pentru o definiție care oferă premisele unei bune înțelegeri a conceptului și, mai ales, a rolului analizei în contextul mai amplu al intelligence-ului ca proces:

„Intelligence-ul este mai mult decât informație. Este cunoașterea în mod special pregătită pentru un client dat, adaptată la circumstanțele unice, date de specificul beneficiarului. Cuvântul *cunoaștere* subliniază nevoia implicării factorului uman. Sistemele de culegere produc... date, nu intelligence; doar mintea umană poate aduce acea plus valoare care conferă sens datelor și astfel răspunde nevoilor de a ști ale diferiților beneficiari. Procesul aparte care definește în mod parțial intelligence-ul este culegerea continuă, verificarea și analiza informațiilor, care ne permite să înțelegem problema sau situația în termeni acționabili și, ulterior, să elaborăm un produs adaptat circumstanțelor specifice ale beneficiarului. Dacă una dintre aceste etape este omisă, atunci produsul rămâne informație, fără a fi intelligence” (Krizan, 1999, p. 7).

⁷ Accepțiunea devenită clasică a intelligence-ului îi aparține lui Sherman Kent. Acesta a definit intelligence-ul multidimensional, ca: activitate, proces și cunoaștere (Kent, 1949, 1966).